

“Bud Book” an Ancient Southern Thai Document “หนังสือบุด” เอกสารโบราณภาคใต้ที่ควรค่าต่อการศึกษา

Romchat Khuntong^{*}, Kittiphong Sengloiluean, and Abdulaziz Abdulwahab

ร่มฉัตร ขุนทอง^{*}, กิตติพงษ์ แซ่ลงยเลื่อน, และ अबดุลอาซิส अबดุลวาฮับ

Department of Information Management, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University
สาขาวิชาการจัดการสารสนเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

^{*}Corresponding author: romchat.k@psu.ac.th

Received October 19, 2020 ■ Revised May 20, 2021 ■ Accepted July 20, 2021 ■ Published August 11, 2021

Abstract

This article aims to explore the contribution of “Bud Book”, an ancient document of Southern Thailand, ways of life in local communities. This article focuses on 1) the significance of Bud Book in terms of education, language, arts, public administration and beliefs, 2) its formats and script alphabet letters, 3) its types, 4) procedures for making Bud Book and a record of content, 5) its benefits and problems at present, 6) its preservation, and 7) conclusion.

Keywords: Bud Book, Ancient Document, Primary sources

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้เป็นการนำเสนอเกี่ยวกับหนังสือบุดเอกสารโบราณภาคใต้ที่ควรค่าต่อการศึกษา ประกอบด้วย 1) ความสำคัญของหนังสือบุดด้านการศึกษา ภาษา ศิลปกรรม การบริหารราชการแผ่นดินและความเชื่อ 2) คุณลักษณะของหนังสือบุดเกี่ยวกับรูปเล่มและตัวอักษรที่ใช้ 3) ประเภทของหนังสือบุด 4) กรรมวิธีการทำและการบันทึกเนื้อหาลงในหนังสือบุด 5) สภาพปัจจุบันในแง่ที่เป็นประโยชน์และปัญหาของหนังสือบุด 6) การอนุรักษ์หนังสือบุด 7) บทสรุป

คำสำคัญ: หนังสือบุด, เอกสารโบราณ, สารสนเทศปฐมภูมิ

บทนำ (Introduction)

“หนังสือบุด” เป็นเอกสารตัวเขียนซึ่งจัดว่าเป็นเอกสารชั้นต้นที่เกิดจากการผลิตเอกสารของคนรุ่นเก่าที่พยายามบันทึกเหตุการณ์ เรื่องราวต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ให้รายละเอียดเกี่ยวกับธรรมชาติ วิทยาศาสตร์ เวทมนต์คาถา ตำรายา กฎหมาย จิตกรรม ตำนาน นิทาน นิยาย ภาษา และตัวอักษร ซึ่งคนส่วนใหญ่หรือคนภาคกลางมักเรียกหนังสือบุดว่า “สมุดไทย” หรือ “สมุดข่อย” เพราะทำมาจากเปลือกข่อย ในขณะที่คนภาคเหนือเรียกว่า “ป๊อบ” หรือ “พับสา” และคนภาคใต้เรียกว่า “หนังสือบุด” หรือ “บุด” หรือ “หมุด” เพราะทำจากพืชที่มีส่วนผสมของย่านกฤษณา หรือในบางท้องถิ่นของภาคใต้ก็มีเรียกว่า “หนังสือปริดหนา” หรือ “หนังสือกริดหนา” ร่วมกับ (National Library of Thailand, 2009; Ruangnarong, 1990; Sangthong, 1997; Siworapojana & Saengthap, 1999; Tattanakate, 1997) ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่า คำว่า “บุด” หรือ “หมุด” สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า “ปุดตก” ในภาษาสันสกฤตซึ่งแปลว่าหนังสือ และภาษาบาลีว่า “โปตถก” ซึ่งหมายถึงคัมภีร์ใบลาน ผ้า เปลือกไม้ และรูปปั้น หรืออีกนัยหนึ่งคำว่า “บุด” อาจจะมาจกคำว่า “ปฏ” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า การพับ ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับหนังสือบุด คือ เป็นหนังสือพับ ดังนั้น คำว่า “บุด” จึงน่าจะหมายถึงหนังสือที่ทำด้วยเปลือกไม้แล้วพับเป็นชั้นๆ ส่วนคำว่า “หมุด” จะเป็นคำเดียวกับ

คำว่าสมุดหรือไม่นั้นไม่สามารถยืนยันได้ แต่ที่แน่ชัดคือ ชาวใต้ส่วนใหญ่จะออกเสียงคำว่า “สมุด” เป็น “มุด” และอาจกลายเป็น “บุด” ในเวลาต่อมา (Nangsubudo, 1999; Phongphaibun, 1990; Ruangnarong, 1990; Sonpradit, 1999) ดังนั้นหนังสือบุดจึงเป็นเอกสารโบราณของภาคใต้ที่มีความสำคัญอันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกเรื่องราวองค์ความรู้ของคนในท้องถิ่นรุ่นก่อนถ่ายทอดสู่คนในรุ่นปัจจุบัน

ความสำคัญของหนังสือบุด (Significance of Bud Books)

หนังสือบุดเป็นเอกสารโบราณที่บันทึกองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นสารสนเทศปฐมภูมิที่บันทึกองค์ความรู้ไว้หลากหลายศาสตร์ที่เป็นประโยชน์และมีความสำคัญต่อการศึกษาค้นคว้าในด้านต่างๆ อาทิ **ด้านการศึกษา** หนังสือบุดเป็นเครื่องมือถ่ายทอดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยภาคใต้ในท้องถิ่นนั้นๆ ผ่านการบันทึกความรู้จากทางโลกและทางธรรม และเผยแพร่ออกมาในรูปแบบหนังสือบุดประเภทต่างๆ ได้แก่ ตำรายา จิตกรรม โหราศาสตร์ กฎหมาย พิธีกรรม ประวัติศาสตร์ วรรณกรรมเกี่ยวกับเรื่องราวทางโลก และบันทึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องราวชาดก พระอภิธรรม

7 คัมภีร์ เป็นต้น (Local Southern Information, 2012; Siworapojana & Saengthap, 1999; Somboonake, 1997) **ด้านภาษา** หนังสือбудเป็นเอกสารเพื่อใช้ศึกษาเปรียบเทียบทางด้านภาษาและตัวอักษรจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ในแง่ของคุณลักษณะ การเปลี่ยนแปลง ตลอดจนเป็นตำราไวยากรณ์ศัพท์ ภาษาศาสตร์อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าในเชิงอักษรศาสตร์และภาษาศาสตร์ (National Library of Thailand, 2009; Siworapojana & Saengthap, 1999) **ด้านศิลปกรรม** หนังสือбудแสดงให้เห็นผลงานด้านศิลปะที่ทรงคุณค่า เช่น ภาพที่บอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ภาพชาดก ภาพไตรภูมิ ภาพพุทธประวัติ (Somboonake, 1997) และที่รู้จักกันดี คือ สมุดภาพไตรภูมิพระร่วง ซึ่งสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 เป็นเรื่องไตรภูมิและทศชาติ ระบายด้วยสีหลากหลายและเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะจีน เช่น แม่น้ำ โขดหิน ต้นไม้ เป็นต้น อันเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นว่างานจิตรกรรมฝาผนังวัดฝาผนังโบสถ์ได้แบบอย่างมาจากสมุดไทยในสมัยเดียวกัน และสะท้อนความเชื่อของคนไทยเกี่ยวกับไตรภูมิพระร่วงตั้งแต่สมัยสุโขทัยสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน (Nokyung, 1987) **ด้านการบริหารราชการแผ่นดิน** หนังสือбудใช้เพื่อสั่ง

ความข้อราชการบ้านเมืองจากส่วนกลางไปยังหัวเมืองต่างๆ ในลักษณะของใบแจ้งความ ท้องตรา และใบประกาศ (Somboonake, 1997) และ **ด้านความเชื่อ** หนังสือбудแสดงให้เห็นการนับถือศาสนาของกลุ่มคนในอดีต เช่น ในบันทึกเรื่องพระมาลัยสำหรับสวด แสดงถึงความเชื่อของมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เช่น คาถาป้องกันคุณไสย คาถาป้องกันแมลงมากัดกินข้าวในนา เป็นต้น (National Library of Thailand, 2009) จากความสำคัญข้างต้นกล่าวได้ว่า หนังสือбудเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่มีความสำคัญควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้คนรุ่นหลังได้ใช้เป็นแหล่งข้อมูลหรือหลักฐานสำคัญในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในอดีตได้อย่างถูกต้อง

■ ลักษณะของหนังสือбуд (Characteristics of Bud Books)

จากการศึกษาของนักวิชาการและผู้รู้เกี่ยวกับลักษณะและประเภทของหนังสือбудสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1. รูปเล่ม

หนังสือбудมีขนาดของรูปเล่มที่แตกต่างกันโดยแบ่งตามการบันทึกข้อมูลได้ 3 ขนาด คือ ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ดังรายละเอียดใน Table 1

Table 1 Characteristics of the Bud Book by Type of Books.

ลักษณะที่ต่างกัน	ขนาดใหญ่	ขนาดกลาง	ขนาดเล็ก
ความกว้าง	12-14 ซม.	11-20 ซม.	12 ซม.
ความยาวโดยเฉลี่ย	62-67 ซม.	36-38 ซม.	18 ซม.
เนื้อหา	วรรณกรรมประเภทศาสนา โดยเฉพาะเรื่องพระมาลัย	นิทานชาดก นิทานประโลมโลก ตำนานหรือพงศาวดาร	ตำรายาสมุนไพร คาถาอาคม ตำราโหราศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์

จาก Table 1 หนังสือбудขนาดใหญ่ ส่วนมากจะใช้บันทึกวรรณกรรมประเภทศาสนา โดยเฉพาะเรื่องพระมาลัยเป็นหลัก จึงนิยมเรียกอีกชื่อว่า “หนังสือพระมาลัย” ส่วนใหญ่เกี่ยวกับนรก สวรรค์ และเป็นหนังสือбудชาวทั้งสิ้น ส่วนหนังสือбудขนาดกลางเป็นขนาดมาตรฐานที่แพร่หลายทั่วไปทั้งหนังสือбудคำและбудชาว นิยมใช้จดบันทึกวรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรของภาคใต้เกี่ยวกับ นิทานชาดก นิทานประโลมโลก ตำนานหรือพงศาวดาร และหนังสือбудขนาดเล็กหรือขนาดสมุดพก ส่วนมากจะเป็นбудชาว สันนิษฐานว่า เดิมใช้เฉพาะแพทย์หรือหมอพื้นบ้านเท่านั้น เพราะมีขนาดเล็กพกพาสะดวก นิยมใช้จดบันทึกวรรณกรรมเกี่ยวกับตำรายาสมุนไพร คาถาอาคม ตำราโหราศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์ (Thongvilai, 2019)

2. ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก

ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึกในหนังสือбудแบ่งออกได้เป็น 3 แบบ คือ

2.1 **อักษรไทยล้วน** มักใช้บันทึกวรรณกรรมต่างๆ ไปมีเนื้อหาหลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นนิทานประโลมโลกเช่น นิยายตำนาน สุภาษิต วรรณกรรมคำสอน อักษรไทยที่บันทึกส่วนใหญ่จะเป็นอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่า “ตัวผด” คล้ายกับอักษรไทยย่อ ซึ่งใช้เขียนในสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระถึงสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (Ruangnarong, 1980)

2.2 **อักษรขอมล้วน** ถ้าบันทึกด้วยถ้อยคำภาษาบาลีจะเรียกว่า “ขอมบาลี” ถ้าใช้บันทึกด้วยถ้อยคำภาษาไทยเรียกว่า “ขอมไทย” เรื่องที่เขียนด้วยอักษรขอมจะเป็นเรื่องหลังหรือ

มีความศักดิ์สิทธิ์ เช่น เรื่อง พระอภิธรรมในพระพุทธศาสนา ศาสตร์ราคม และเวทมนตร์คาถา

2.3 **อักษรไทยปนอักษรขอม** ใช้บันทึกวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับแบบเรียนด้านการอักษรศาสตร์และการประพันธ์ชนิดต่างๆ เช่น ตำราพื้นบ้าน นิทาน วรรณกรรมที่บันทึกด้วยอักษรชนิดนี้มีทั้งบุตคำและบุตขาว ในบางเล่มแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนซ้ายมือเป็นอักษรขอม ขวามือเป็นอักษรไทย โดยมีเนื้อหาเดียวกันเรื่องที่เขียนมีความศักดิ์สิทธิ์ เช่น คาถาจะใช้อักษรขอมบันทึก ส่วนตำรายาก็ใช้อักษรขอมแทรกเป็นตอนๆ ในกรณีที่เป็นกรรมวิธีการปรุงยา หรือตัวยาก็ใช้อักษรไทย (The Institute for Southern Thai Studies, 1986; Thai Cultural Encyclopedia Foundation Siam Commercial Bank, 1999)

หนังสือขอมที่เขียนขึ้นมาไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด ต้องอาศัยตัวอักษรในการบันทึกเรื่องราวแทบทั้งสิ้น ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึกเรื่องราวในหนังสือขอมจะแตกต่างกันไปในวรรณกรรมประเภทต่างๆ อาทิ วรรณกรรมต่างๆ ไปมีเนื้อหาหลากหลายประเภท เช่น นิยาย ตำนาน มักใช้ตัวอักษรไทยล้วน ในขณะที่วรรณกรรมที่เป็นเรื่องราวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของขลัง เรื่องราว

ทางพระพุทธศาสนาจะใช้ตัวอักษรขอมล้วน และวรรณกรรมที่เป็นแบบเรียน ตำราพื้นบ้าน นิทาน ตำรายา จะบันทึกด้วยตัวอักษรไทยปนขอมร่วมด้วย ทั้งนี้การบันทึกด้วยตัวอักษรแต่ละประเภทยังเป็นวิธีการแบ่งประเภทหนังสือขอมซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

■ ประเภทของหนังสือขอม (Types of Books)

หนังสือขอมแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทตามสีของเนื้อกระดาษ คือ บุตคำ และบุตขาว (Thai Cultural Encyclopedia Foundation Siam Commercial Bank, 1999)

1. **บุตคำ** เป็นหนังสือที่มีเนื้อกระดาษเป็นสีดำโดยการนำเปลือกข่อย หรือเถาฤๅษณา มาตำให้ละเอียดละลายน้ำและละลายลงบนแผ่นผ้า ส่วนที่เป็นกากก็จะติดอยู่บนแผ่นผ้า ผึ่งแดดไว้จนแห้งสนิทนำมาลอกออกเป็นแผ่นสีขาว เอาเขม่าทาแล้วเอาลูกสะบ้าขัดให้เนื้อกระดาษเรียบและแน่นหลังจากนั้นก็นำมาพับตามที่ต้องการ (Khwankeao, 1986) สีที่ใช้เขียนจะเขียนด้วยสีขาว สำหรับสีขาวนั้นได้มาจากดินสอขาว หรือสีขาวจากเปลือกหอยมุก สีเหลืองใช้รัง หรือหรดาล ส่วนสีแดงได้จากชาดและสีทองก็ได้จากทองคำเปลว (Ruangnarong, 1980)



Figure 1 Nangsu Bud Dam (The Office of Documentation and Information Sukhothai Thammathirat Open University, 2006).

2. **บุตขาว** เป็นหนังสือที่มีเนื้อกระดาษสีขาว การทำบุตขาวนั้นเหมือนกับการทำบุตคำแต่ไม่ต้องเอาเขม่ามาทาเพื่อให้เกิดเป็นสีดำ การเขียนจะเขียนด้วยหมึกดำ บุตขาวจะใช้

เขียนเรื่องราวต่างๆ ไป หรือเขียนหนังสือประเภทใช้สวดหรืออ่านเพื่อความบันเทิงที่เรียกว่า เรื่องประโลมโลก

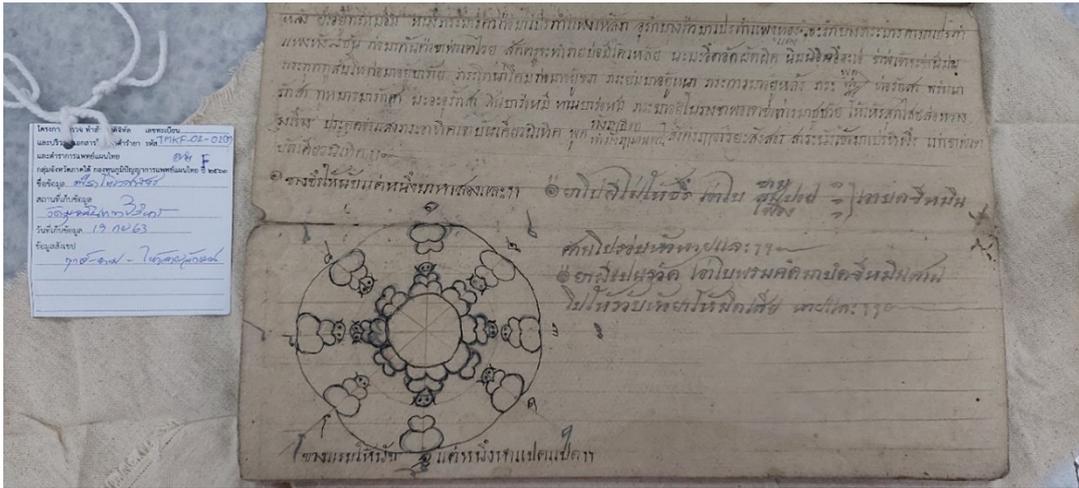


Figure 2 Nangsu Bud Khao.



Figure 3 Nangsu Bud.

ทั้งนี้หนังสือบุดทั้ง 2 ประเภท คือ “บุดคำ” จะใช้เขียนเรื่องสำคัญๆ เช่น ตำนาน แบบเรียน วรรณกรรมศาสนาหรือเวทมนต์คาถาเป็นหลัก ในขณะที่ “บุดขาว” จะใช้เขียนเรื่องทั่วไป หรือใช้เขียนหนังสือประเภทที่ใช้สวดหรืออ่านเพื่อความบันเทิง เช่น “เรื่องประโลมโลก” (Thongchuai, 1993) ตลอดจนตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึกเรื่องราวก็มีความแตกต่างกัน ดังนั้นการศึกษาเพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับหนังสือบุดจึงต้องศึกษาในส่วนของกรรมวิธีการทำและการบันทึกเนื้อหาอันเป็นกระบวนการสำคัญที่จะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจเกี่ยวกับหนังสือบุดมากยิ่งขึ้น

กรรมวิธีการทำและบันทึกเนื้อหาลงในหนังสือบุด (The process of make and literature records into Bud Books)

หนังสือบุดเป็นงานหัตถกรรมของคนไทยที่สร้างสรรค์ด้วยภูมิปัญญา เป็นงานที่ต้องใช้เวลาและประสบการณ์ที่สั่งสมมานาน เนื่องด้วยหนังสือบุดมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ไม่เย็บเป็นเล่มมีสันปกเหมือนหนังสือทั่วไป แต่เป็นเล่มสมุดประกอบด้วยรูปทรงเป็นปีกหนา ด้านกว้างและยาวเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ดังนั้น การทำหนังสือบุดจึงเป็นงานที่อาศัยความประณีตและความพิถีพิถันเพื่อให้ได้หนังสือบุดที่มีคุณภาพและใช้งานได้นาน ทั้งนี้การทำหนังสือบุดมีอยู่ด้วยกัน 2 วิธี ในที่นี้จึงขอกกล่าวถึงกรรมวิธีการทำหนังสือบุดเพียงสังเขป (Siworapojana & Saengthap, 1999) ดังนี้

วิธีที่ 1 1) นำย่านกฤษณาหรือเปลือกข่อยมาแช่น้ำให้พอเปลือกเปื่อย 2) นำไปแช่น้ำต่างซึ่งทำจากปูนขาว ประมาณ 1 วัน 3) ล้างจนกว่าย่านกฤษณาหรือเปลือกข่อยหมดต่าง 4) นำไปทุบจนละเอียด 5) นำไปละลายน้ำเทลงในเบ้าพิมพ์ หรือละเลงลงบนผ้าซึ่งซึ่งตั้งเรียงๆ ผืนน้ำ 6) เกลี่ยให้หน้าเรียบเสมอกัน 7) ยกจากน้ำขึ้นผึ่งแดดจนแห้งสนิท 8) ลอกออกจากเบ้าพิมพ์หรือผ้า 9) ขัดหน้ากระดาษด้วยลูกสะบ้าให้เรียบเสมอกัน และถ้าต้องการให้เป็นบุตสีดาก็ใช้กาบมะพร้าวหรือกาบหมากเผาไฟให้เกิดเป็นถ่าน แล้วใช้ถ่านหรือเขม่าไฟผสมกับน้ำข้าวทาหน้ากระดาษ 10) นำกระดาษมาต่อด้วยยางไม้ให้มีความยาวตามต้องการ 11) นำมาพับเป็นรูปเล่ม 12) ทำปกด้วยการใช้บุตเสริมทับซ้อนกันหลายแผ่นทั้งสองด้าน 13) ตัดบุตมาติดคิ้วบนปกหน้าทั้งสองให้ได้ระดับลวดหลั่น จากกว้างไปหาแคบ โดยติดขอบหน้าปกทั้ง 4 ริม (Ruangnarong, 1999)

วิธีที่ 2 ในกรณีที่ทำด้วยเปลือกข่อย 1) จะต้องเอาผิวส่วนนอกสีเขียวออก ส่วนด้านในที่เป็นกระพี้เนื้อไม้ไม่ต้องเอาออก หากทำด้วยย่านกฤษณาก็นำมาตัดเป็นท่อนๆ 2) บดหรือตำเปลือกข่อย หรือย่านกฤษณาให้ละเอียดแต่ไม่ถึงกับเป็นผง 3) นำส่วนที่บดหรือตำแล้วมาผสมกับยางไม้ที่มีเมือกเหนียวคลุกเคล้าให้เข้ากัน 4) นำมาเทลงในเบ้าพิมพ์ไม้ที่ขุดไว้ตามขนาดของรูปเล่มที่ต้องการ ความหนาขึ้นอยู่กับเปลือกข่อยหรือย่านกฤษณาที่เทลงไป 5) ใช้ลูกกลิ้งบดรีดให้แน่นสนิท ทั้งไว้จนแห้ง 6) นำออกจากเบ้าพิมพ์ไปผึ่งแดดให้แห้งสนิท 7) ใช้ลูกสะบ้าขัดผิวหน้าทั้งสองด้านให้เรียบเสมอกัน ถ้าต้องการบุตสีดาก็ใช้กาบมะพร้าวหรือกาบหมากเผาไฟให้เกิดเป็นถ่าน แล้วใช้ถ่านหรือเขม่าไฟผสมกับน้ำข้าวทาหน้ากระดาษ 8) ใช้ลูกสะบ้าขัดอีกครั้งให้เรียบเสมอกัน 9) ตกแต่งขอบกระดาษให้เสมอกันโดยตลอด 10) พับกลับไปกลับมา และทำปกโดยใช้กระดาษหนังสือบุตติดเป็นริ้วประทับลงบนปกจนมีความหนากว่าหน้าที่ใช้เขียนด้านใน (Ruangnarong, 1999)

ในส่วนการบันทึกเนื้อหาลงในหนังสือบุต ประกอบด้วยอุปกรณ์ที่ใช้บันทึก ได้แก่ ปากกาปากก่อกขนนกดินสอและน้ำหมึก (Siworapojana & Saengthap, 1999) ลักษณะการบันทึกตัวอักษรลงในหนังสือบุตจะเขียนได้บรรทัดเสมอ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อครูอาจารย์ โดยถือว่าบรรทัด คือ ครู และผู้เขียนมีความประณีตในการเขียนเพื่อไม่ให้ผิดพลาด ถ้าจะวาดภาพต้องมีความสมาธิและความชำนาญ หากผิดพลาดห้ามขีดฆ่าขูดลบโดยเด็ดขาด ต้องทำวงกลมรอบคำที่เขียนผิดไว้ จุดที่ผิดนี้เรียกว่า “พระธรรมผิด” ถ้าอ่านเจอควรสักการบูชา เรียกว่า “พลี” ส่วนที่ผิดนี้ขอมมาทำเป็นเครื่องรางของขลังได้ (หนังสือบุตบางเล่มขาดเป็นรู) สาเหตุนี้จึงทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าหนังสือบุตเป็นของขลังและมีความศักดิ์สิทธิ์ (Pathnarawangdan, 1986)

การทำหนังสือบุตมีกรรมวิธีการทำที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมเพื่อให้หนังสือบุตสามารถใช้เป็นเครื่องมือบันทึก

เรื่องราว เหตุการณ์ คติความเชื่อตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของคนในอดีต โดยอาศัยการบันทึกเรื่องราวที่สำคัญและเป็นประโยชน์ลงไปบนหนังสือบุตเพื่อส่งต่อคนรุ่นหลังได้รับรู้รับทราบความเป็นไปของคนรุ่นก่อนอย่างถูกต้องชัดเจน

■ สภาพปัจจุบันเกี่ยวกับหนังสือบุต (The current state of Bud Books)

หนังสือบุตหรือสมุดไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่คนรุ่นก่อนได้สร้างสรรค์ขึ้น เป็นเอกสารโบราณที่มีความเก่าแก่และมีคุณค่าต่อคนในยุคปัจจุบัน มีบทบาทสำคัญช่วยให้ผู้ศึกษาค้นคว้าเห็นพัฒนาการความเชื่อต่อวิถีชีวิต และตัวตนของคนภาคใต้ในแง่ของโครงสร้างทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม (Uttayawalee, 2006) เขียนขึ้นจากนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือเขียนต่อๆ กันมาซึ่งจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับนิทาน ตำนาน ประวัติศาสตร์ ตำราต่างๆ แบบเรียน โหราศาสตร์ เป็นต้น อันมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ทั้งนี้หากพิจารณาในเชิงวิชาการจดหมายเหตุ หนังสือบุตเป็นเอกสารจดหมายเหตุ หรือเอกสารประวัติศาสตร์รูปแบบหนึ่ง เนื่องด้วยเป็นเอกสารที่คนรุ่นก่อนทำขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านการดำเนินชีวิต เช่น ด้านพิธีกรรมต่างๆ หรือใช้เป็นแหล่งอ้างอิง ตลอดจนเป็นคติชีวิตและความจรรโลงใจ และเวลาเปลี่ยนไปก็มีประโยชน์ในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การเก็บรักษาและส่งต่อคนรุ่นหลังเช่นเดียวกับเอกสารจดหมายเหตุ (Dearstynne, 2000) หรือในแง่ของการบันทึกเรื่องราวจะจำแนกลักษณะการใช้ประโยชน์เป็น 2 กลุ่ม คือ ฉบับหลวงและฉบับราษฎร์หรือฉบับเฉลยศักดิ์ กลุ่มของฉบับหลวงเป็นหนังสือที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่กรมอาลักษณ์ราชบัณฑิตยสถานคัดลอกและตรวจทานจนถูกต้องดีแล้ว โดยให้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเล่มนั้นๆ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเรื่องเดียว บางเล่มอาจมีการประทับตราสำคัญไว้เป็นหลักฐานเพื่อยืนยันว่าเป็นฉบับหลวง เช่น กฎหมายตราสามดวงที่มีตราครุฑสีห์ราชสีห์ และบัวแก้วประทับไว้ในเล่ม ในขณะที่ฉบับราษฎร์เป็นหนังสือที่เป็นสมบัติของราษฎรหรือข้าราชการใช้จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ในชีวิตประจำวันเนื้อหาสาระส่วนใหญ่เป็นวิชาที่ใช้ในครอบครัว เช่น ตำรายา ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ตลอดจนเหตุการณ์ที่สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นไว้เป็นหลักฐาน เช่น เหตุการณ์ทางธรรมชาติ หรือใช้สำหรับบันทึกเรื่องที่เป็นความชอบส่วนตัวก็ได้ (Paiboonwangcharoen, 2016) เช่นเดียวกับ Tong-aram, Tao-prasert, Tao-prasert, and kammanee (2010) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับองค์ความรู้ที่ถูกบันทึกในหนังสือบุตด้านภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพสุขภาพของชาวปัตตานีโบราณด้านคติความเชื่อการกำเนิดโลก การกำเนิดมนุษย์ แนวคิดเรื่องสุขภาพ สาเหตุการเกิดโรค ความเชื่อการนับถือภูตผี ความเชื่อจากการเผยแพร่ศาสนา กระทั่งกลายเป็นความเชื่อของคนใน

ยุคนั้นและก่อให้เกิดเป็นแนวคิดใหม่ ทั้งนี้หากเราประยุกต์เอาแนวคิดของคนรุ่นก่อนมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาสุขภาพของคนได้ในปัจจุบัน ก็จำเป็นต้องพิจารณาความเชื่อของคนในท้องถิ่นร่วมด้วยเพื่อให้เข้าใจวิถีชีวิต สามารถปรับวิธีการดูแลรักษาสุขภาพของคนในท้องถิ่นได้ดียิ่งขึ้น หรือประโยชน์ในด้านการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น สอดคล้องกับ Uttayawalee (2006) ที่ได้อธิบายเกี่ยวกับสมุดไทยในแง่องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ความเชื่อความเป็นอยู่ การศึกษาซึ่งเป็นแบบแผนในด้านการดำเนินชีวิตให้กับคนในท้องถิ่นในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหนังสือбудเป็นเอกสารที่มีคุณลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากเอกสารจดหมายเหตุในรูปแบบปัจจุบันที่เป็นเอกสารขององค์การหรือหน่วยงาน ดังนั้น การจัดการจึงมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน Poonsong, Chaichuay, and Changthong (2016) ซึ่งในอดีตหนังสือбудมักพบอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ของภาคใต้ เช่น ชุมพร สุราษฎร์ธานี สงขลา และ นครศรีธรรมราช (Sonpradit, 1999) โดยการจัดกระจายอยู่ตามบ้านเรือน วัด และหน่วยงานทางราชการ ส่วนใหญ่มีสภาพเสียหายจากหลายสาเหตุ คือ การชำรุดเสียหายตามกาลเวลา แผลงกตकिन หรือชำรุดเนื่องจากการใช้งานมาเป็นระยะเวลา ยาวนาน ส่งผลให้หนังสือбудมีสภาพเปื่อย ยุ่ย เนื้อกระดาษ บางส่วนหลุดหรือขาดหายไป บางส่วนแผ่นกระดาษติดกันแน่น ไม่สามารถคลี่ออกได้ บางส่วนมีรอยมูลสัตว์เกาะ และบางส่วนมีรอยไฟไหม้เสียหาย (Rattanakate, 1997) เหล่านี้เป็นปัญหาหลักที่พบเจอ ในขณะที่เดียวกันปัญหาเกี่ยวกับหนังสือбудในด้านอื่นๆ พบว่ามีหลายประการ ดังที่ Wiraprachak (2010) Uttayawalee (2009) Thongvilai (2019) Local Southern Information (2012) ได้อธิบายไว้ดังนี้

1. หนังสือбудจัดกระจายอยู่ตามแหล่งต่างๆ ในภาคใต้ เช่น บ้านเรือน วัด สถาบันการศึกษา บางส่วนไม่สามารถรวบรวมเพื่อจัดเก็บต้นฉบับได้ ส่งผลให้เนื้อหาบางส่วนขาดหายไปไม่ครบถ้วนและบางส่วนไม่ต่อเนื่องกัน
2. ระยะเวลาหลังความนิยมในการใช้หนังสือбудหมดไปและปัจจุบันไม่มีการสืบทอดในการสร้างและผลิตขึ้นใหม่ แม้จะมีบุคคลบางกลุ่มพยายามสืบทอดในปัจจุบันแต่การสืบทอดทำได้เพียงบางประการเท่านั้น ในขณะที่หนังสือбудที่อยู่ในความครอบครองของวัดก็ขาดการดูแล ปลอมให้ชำรุดเสียหาย ส่วนที่อยู่ตามบ้านเรือนไม่มีการเก็บรักษาเพราะไม่เห็นถึงประโยชน์เก็บไว้ในบ้านก็สกปรกรกรุงรัง ทั้งยังเป็นที่อยู่อาศัยของแมลง ปลวก มด ซึ่งยากต่อการดูแลรักษา หนังสือбудบางส่วนจึงถูกนำไปเผาทิ้งหรือนำไปถวายวัดในที่สุต
3. ขาดการตระหนักและเห็นถึงคุณค่าความสำคัญของหนังสือбудจากคนในสังคม เห็นได้จากการเผาทำลายเอกสารที่ชำรุด และค่านิยมที่ขาดการเห็นคุณค่าเอกสาร นั่นคือ

การขายข้อมูลแก่ชาวต่างชาติ โดยชาวต่างชาติเข้ามาซื้อต้นฉบับหนังสือбудที่เป็นตำรายาเพื่อไปศึกษาค้นคว้าจำนวนมาก

4. คนไทยรุ่นหลังถือกันว่าความรู้ที่อยู่ในหนังสือбудเป็นของแท้ของเก่ามีความศักดิ์สิทธิ์ เพราะมีความศรัทธาในคนโบราณว่ามีความรู้ สามารถเขียนและอ่านภาษาโบราณได้ ความเชื่อดังกล่าวทำให้คนบางส่วนแปรเจตนาผิดไปด้วยการนำไปเป็นส่วนประกอบของยาแผนโบราณ หรือนำไปเป็นส่วนประกอบสำหรับสร้างเครื่องรางของขลัง บางส่วนเผาเพื่อใช้ควั่นรักษาโรค เช่น โรคหุน้ำหนวก

5. เมื่อพัฒนาการการพิมพ์ขยายตัวจากส่วนกลางลงมายังภาคใต้ประกอบกับการศึกษาตามแบบกรุงเทพฯ ก็ได้ขยายตัวลงมาถึงภาคใต้เช่นกันจึงมีผู้รู้หนังสือมากขึ้น จึงนำหนังสือбудที่เป็นตัวอักษรขอมมาถอดความเป็นภาษาไทยและพิมพ์จำหน่ายอย่างแพร่หลาย เห็นได้จากหนังสือของโรงพิมพ์วัดเกาะขายดีที่สุด และส่งอิทธิพลต่อการสวดหนังสือของชาวใต้ด้วยกล่าวคือนักสวดชาวใต้นิยมเอาหนังสือวัดเกาะมาใช้เป็นหนังสือสวดแทนหนังสือбуд

6. ชุมชนไม่มีการจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์เพราะคนในชุมชนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดูแลอย่างถูกต้อง ไม่มีการจัดระบบข้อมูลที่ดี ในระยะยาวจึงเกิดการเสื่อมสลายของการจัดการองค์ความรู้ในท้องถิ่นของชุมชนเอง

7. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่มีบุคลากรในการดูแลรักษาหนังสือбудเพราะหนังสือбудเป็นเอกสารโบราณที่ต้องอาศัยความทุ่มเททั้งแรงกายแรงใจในการทำงานอย่างหนัก ดังนั้นคนที่จะเข้ามาทำตรงนี้จึงมีน้อยหรือหาได้ยาก

8. คัมภีร์หรือตำรับตำราต่างๆ มักเขียนด้วยอักษรโบราณ เช่น อักษรฝักขาม อักษรขอม จึงเป็นเรื่องยากที่คนในยุคปัจจุบันจะเข้าใจ ส่งผลให้ความรู้ที่อยู่ภายในไม่ถูกดึงมาใช้ประโยชน์เท่าที่ควร

จากสภาพปัญหาข้างต้นกระบวนการอนุรักษ์จึงเป็นแนวทางที่จะทำให้นี้หนังสือбудไม่สูญหายและคงอยู่ต่อไป

■ การอนุรักษ์หนังสือбуд (Conservation of Bud Books)

การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านการดำเนินงานขององค์กรในท้องถิ่นซึ่งทำหน้าที่ส่งเสริมกระบวนการอนุรักษ์หนังสือбудเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบันจะเน้นไปที่หลักการทางวิทยาศาสตร์ หมายถึง การชะลอการชำรุดเสื่อมสภาพที่จะเกิดขึ้นกับวัตถุที่มีคุณค่าด้วยการคิดค้นประดิษฐ์เครื่องมืออุปกรณ์ และใช้กระบวนการทางวิชาการ ประกอบด้วยการจัดการสภาพแวดล้อม การหีบจับ เคลื่อนย้ายวัตถุ การเก็บรักษา การจัดแสดง การบรรจุหีบห่อ และการจัดการแมลง สัตว์กัดแทะรวมถึงนก ตลอดจนจะมีการ

ป้องกันอุบัติเหตุต่างๆ และการคัดลอกทำสำเนา เช่น การทำสำเนาภาพถ่าย การทำสำเนาเอกสารโบราณ เป็นต้น (Srisomboon, 2019) วัตถุประสงค์สำคัญการอนุรักษ์หนังสือбудเพื่อ การสืบทอดความรู้และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นภาคใต้ ทั้งนี้หน่วยงานที่ทำหน้าที่อนุรักษ์ข้อมูลส่วนใหญ่จะอยู่ภายใต้สถาบันการศึกษาในท้องถิ่นทั้งในระดับศูนย์วัฒนธรรมของโรงเรียน สถาบันราชภัฏ ตลอดจนมหาวิทยาลัยในท้องถิ่นของภาคใต้ (Uttayawalee, 2006) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Nuthong, Petchkaeo, Damsi, Pinphutsin, Butrarat, and Atphan (1995) พบว่า สถาบันที่จัดเก็บหนังสือбудในภาคใต้นั้นมีไม่น้อยกว่า 5 แห่ง ได้แก่ 1) สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ 2) ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช 3) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี 4) ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต และ 5) ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง ณ ที่นี้ขอกล่าวเฉพาะสถาบันทักษิณคดีศึกษาจังหวัดสงขลาเท่านั้น

จากการสำรวจข้อมูลในพื้นที่จังหวัดสงขลา จากแหล่งข้อมูลสถาบันทักษิณคดีศึกษาโดย Uttayawalee (2006) ในด้านกระบวนการอนุรักษ์ข้อมูลหนังสือбудของแหล่งข้อมูล พบว่า



Figure 4 registration of Bud Book by Wat Mujalinthavapi Viharn.

การเก็บรวบรวมหนังสือбуд (สมุดไทยภาคใต้) ของแหล่งข้อมูลเริ่มประมาณปี พ.ศ. 2513 สืบเนื่องจากการเรียนการสอนคติชนวิทยา จึงมีการรวบรวมหนังสือбудจากชุมชนต่างๆ เพื่อการอนุรักษ์และศึกษา โดยอาศัยกระบวนการสำคัญในการดำเนินงาน ดังนี้ การสำรวจรวบรวมหนังสือбуд การคัดแยกหมวดหมู่ การลงทะเบียน การเก็บรักษา และการเผยแพร่ในลักษณะการศึกษาปริวรรต

หนังสือбудที่เก็บรวบรวมจะอยู่ในกลุ่มวรรณกรรมและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นใต้ โดยใช้วิธีการขอรับบริจาคตลอดจนจัดซื้อเข้ามาในลักษณะให้ค่าตอบแทนแก่เจ้าของที่มอบให้ ในส่วนขั้นตอนการคัดแยกหมวดหมู่ จะเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจความสะอาดตัวเล่ม จากนั้นจะคัดชื่อเอกสารและจัดทำเป็นสำเนา ทำปกและลงทะเบียน และจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ตามเนื้อหา เช่น โหราศาสตร์ ภาษา กฎหมาย เป็นต้น และการลงทะเบียนจะยึดตามเวลาที่ได้รับเอกสารเป็นสำคัญในการลงทะเบียน โดยอาศัยระบบจัดการฐานข้อมูลในการดำเนินงานจัดหมวดหมู่ตลอดจนการให้บริการผู้ใช้เพื่อเข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้อย่างสะดวก รวดเร็ว ในด้านการเก็บรักษาเอกสารที่เป็นต้นฉบับที่บันทึกรายการและจัดทำทะเบียนรหัสแล้วจะห่อผ้าโดยใส่เม็ดพริกไทยเพื่อป้องกันแมลงและเชื้อรา จากนั้นจะจัดเก็บใส่กล่องไว้ภายในห้องเอกสารที่มีตู้จัดแสดงแต่ละหมวด



Figure 5 Bud Book Classification by Wat Mujalinthavapi Viharn.



Figure 6 Conservation of Bud Book by Wat Mujalinthavapi Viharn.

การเผยแพร่ในลักษณะการศึกษา ปรวรรต มีขั้นตอนการดำเนินงาน คือ สํารวจข้อมูลคัดเลือกเรื่องที่สำคัญและสมบูรณ์ ทำการปรวรรตให้เนื้อหาคงเดิมมากที่สุด โดยเรื่องราวส่วนใหญ่

จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชาดก ประวัติศาสตร์ ตำราทั้งต้นฉบับและสำเนา ดัง Table 2

Table 2 Example of checklist for Bud Books in The Institute for Southern Thai Studies.

ปีงบประมาณ	ชื่อเรื่อง	สภาพ	แหล่งที่มา
2544	1. พระอภิธรรม	ต้นฉบับชำรุด	วัดโลกอาราม สงขลา
	2. พระอภิธรรม	“-----”	“-----”
	3. ตำราไสยศาสตร์	ทำสำเนา ชำรุด	นางกิมผ่อง มณีรัตน์ สงขลา
2545	4. ตำรายาและไสยศาสตร์	มอบต้นฉบับสมบูรณ์	นายขวัญทอง จันทรประดิษฐ์ ปัตตานี
2546	5. นิทานท้าววรินทร์ทุม	มอบต้นฉบับ	นายจันทร สุตเพชรโรจน์ ปัตตานี

จาก Table 2 ตัวอย่างการตรวจสอบหนังสือบูตที่เก็บรวบรวมในสถาบันทักษิณคดีศึกษาซึ่งได้รับเข้ามาในช่วงปี พ.ศ. 2544-2546 เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับตำรายาไสยศาสตร์ ศาสนา นิทาน เป็นต้น ได้รับบริจาคมาจากวัด บุคคลทั่วไปในพื้นที่ภาคใต้ การบริจาคจะมีทั้งการมอบต้นฉบับและสำเนาที่มีความสมบูรณ์ และมีความชำรุดเข้ามาเพื่อเก็บรวบรวมเป็นระบบต่อไป

สรุป (Summary)

หนังสือบูตเป็นเอกสารโบราณที่เป็นลายลักษณ์อักษร ใช้เพื่อบันทึกเรื่องราวความเป็นมาทั้งทางโลกและทางธรรม

ในด้านของคุณค่าและประโยชน์ของหนังสือบูตนั้น ได้แก่ ด้านการศึกษา เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตและเป็นเครื่องมือบันทึกสรรพวิทยาการต่างๆ ให้คนรุ่นหลังได้เข้าใจเรื่องราวที่ถูกต้อง หรือในด้านของภาษาเป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าในเชิงอักษรศาสตร์และภาษาศาสตร์ ตลอดจนด้านศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงผลงานศิลปะที่ทรงคุณค่าที่บอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ สะท้อนความเชื่อของคนไทยในอดีต อย่างไรก็ตามเมื่อความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อการเสื่อมสลายของหนังสือบูต เช่น การกัดกินจากแมลง จากอศศิภัยเข้ามา เป็นต้น ด้วยเหตุนี้การนำเทคโนโลยี

เข้ามาจัดการจึงเป็นแนวทางที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์เอกสารโบราณประเภทหนังสือใบลาน เพื่อเก็บรักษาและการเข้าถึงข้อมูลระยะยาวอนาคตต่อไป

เอกสารอ้างอิง (References)

- Dearstyne, Bruce W. (2000). *Managing historical records programs: A guide for historical agencies*. New York: AltaMira.
- The Institute for Southern Thai Studies. (1986). *Bud book encyclopedia of Southern cultures volume 10*. Songkhla: Srinakharinwirot University, Songkhla.
- Khwankeao, P. (1986). *Wannakhadi chaoaban chak budō dam 'amphō rōnphibūn* [Folk literature from Buddha Dam, Ron Phibun district]. Bangkok: Department of Teacher Education.
- Local Southern Information. (2012). *Nangsubudo*. Retrieved from <https://clib.psu.ac.th/southerninfo/content/3/afaa9a3e>
- Nangsubudo. (1999). *Sārānukrom watthanatham phāktai lem sipchēt* [Encyclopedia of Southern cultures volume 17]. Bangkok: Thai Cultural Encyclopedia Foundation Siam Commercial Bank.
- National Library of Thailand. (2009). *Khūmā samrūt chathā rūaprām sapphayākōn sārasonthēt 'ekkasān borān praphēt khamphī bailā na lāe nangsū samutthai* [A survey guide, procurement of information resources, ancient documents, types of scriptures and Thai books]. Bangkok: National Library of Thailand.
- Nokyung. (1987). *Samutthai. Travel Around The World*, 5(6), 54-55.
- Nuthong, U., Petchkao, C., Damsi, W., Pinphutsin, S., Butrarat, P., & Atphan, I. (1995). *Rāingān kānwīchāi kānsuksā sapphāp wannakam budō*. Office of National Culture Commission Ministry of Education.
- Paiboonwangcharoen, P. (2016). *Laksana khōng nangsū samutthai. National Library of Thailand Journal*, 4(1), 18-19.
- Pathnarawangdan, P. (1986). *Wikhrowannakamthōngthin 'Amphōkhrīratnikhom Rūang Taothōng* (B. o. Education, Trans.) (pp. 163): Teachers' college Surat Thani.
- Phongphaibun, S. (1990). *Rāingān kānwīchāi phut sātsanā thāp lum thalēsāp song khilā fang tawan'ōk samai krung siyutthayā* [Research Report of Buddhism in the Eastern Songkhla Lake Basin in the Ayutthaya period] (pp. 100). Songkhla.
- Poonsong, T., Chaichuay, W., & Changthong, J. (2016). Analysis of information features of Bood Manuscript in Phatthalung. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 9(2), 700.
- Rattanakate S. (1997). *An exhibitional design for Thai traditional manuscripts for the Thai-house building at Mahidol University*. (Master's thesis). Retrieved from <https://dric.nrct.go.th/index.php?/Search/SearchDetail/75234>
- Ruangnarong, P. (1980). *The Phra Voravong of Suratthani province: A critical study*. (Master's degree), Silpakorn University, Nakhon Pathom. Retrieved from http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis/showthesis_th.asp?id=0000000317
- Ruangnarong, P. (1990). *Wannakam lāilak phāk tai* [Southern written literature]. Paper presented at the A seminar on the reading workshop of the four sections. Nakhon Pathom.
- Ruangnarong, P. (1999). *Nangsubudo* [Bud book]. Encyclopedia of southern Thai culture (pp. 8328-8337). Bangkok: Siam Press Management.
- Sangthong, S. (1997). *The Phayahong of Surat Thani Province: A critical study* (Master of arts). Silpakorn University, Nakhon Pathom.
- Siworapojana, B., & Saengthap, P. (1999). *Samutkhōi*. Bangkok: Khongkansupsanmoradokwatthanathamthai.
- Somboonake, S. (1997). *Samutkhōi 'Ēkkasānbōrānthīnārūchak* [Book Khoi ancient documents that are known]. *Academic Services Journal, Prince of Songkla University*, 8(3), 33-41.
- Sonpradit, C. (1999). *Phūmpanyā thōngthin phāk tai dān kānphēt phūnbān chāk nangsū budō* [Local wisdom in the Southern Region of Medicine from the Bud Book]. Surathani: Surathani Rajabhat.
- Srisomboon, P. (2019). *kāndūlāe raksā nangsū bōrān* (2nd ed.) [Caring for Ancient Books]. Bangkok: National Library, Fine Arts Department.
- Tattanakate, S. (1997). *An exhibitional design for Thai traditional manuscripts for the Thai-house building at Mahidol University* (Master of arts). Mahidol University, Nakhon Pathom.
- Thai Cultural Encyclopedia Foundation Siam Commercial Bank. (1999). *Encyclopedia of Southern Thai culture volume 17: Subin, Old Phrases: Literature-Hat Yai, District*. Bangkok: Thai Cultural Encyclopedia Foundation Siam Commercial Bank.
- The Office of Documentation and Information Sukhothai Thammarat Open University. (2006). *Samutkhōi* [Khoi Book]. Retrieved from <https://digitallib.stou.ac.th/handle/6625047444/836>
- Thongchuai, C. (1993). *Phasa lāe watthanatham phāk tai* [Southern Language and Culture]. Bangkok: Odeon Store.
- Thongvilai, C. (2019). Southern folk literature bood manuscript: Essence and inheritance. *Silpakorn Journal*, 62(1), 26-41.
- Tong-aram, N., Tao-prasert, K., Tao-prasert, Y., & Kammanee, K. (2010). *Ideology on traditional people's health of ancient Pattani people*. Paper presented at the meeting of Kān prachum wichākān radap chāt phūanam sanāe phonngā nawīchāi pračham pī 2010, Songkhla. Retrieved from <https://www.sac.or.th/databases/manuscripts/main.php?m=article&p=item&id=26>
- Uttayawalee, K. (2006). *The conservative of Southern Thai book for the study of history and local cultures*. Pattani: Prince of Songkla University.
- Uttayawalee, K. (2009). *Panhā khōng kānchāt kān samutthai phūa phatthanā sakkayaphāp kānsuksā kieokap thōngthin phāk tai* [Problems of managing the "Thai Book" to develop the educational potential of the local southern regions.]. *Rusmilae Journal*, 30(3), 40-51.
- Wiraprachak, K. (2010). *Thai notebook making and palm leaf preparation*. Bangkok: National Library, Fine Arts Department.